

Jaarverslag 2011

Jaarverslag 2011

Dr. G. Vos (eindred.)

InnovatieNetwerk-rapportnr. 12.3.067, Utrecht, maart 2012

Lees meer over **InnovatieNetwerk**: <http://www.innovatienetwerk.org>

Volg **InnovatieNetwerk** op : <http://twitter.com/InnNetw>

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Land- en tuinbouw en agribusiness	5
3. Natuur, landschap en ruimte	10
4. Voeding	14
5. Organisatie: vervolg op aanbevelingen externe evaluatie	16
6. Communicatie	18
7. Financieel overzicht	19
Bijlage 1: Afgesloten concepten	20
Bijlage 2: Rapporten en conceptwijzers	30

1. Inleiding

InnovatieNetwerk heeft tot taak het ontwikkelen en doen implementeren van grensverleggende innovaties gericht op het oplossen van hardnekkige maatschappelijke vraagstukken en/of het creëren van geheel nieuwe perspectieven. InnovatieNetwerk vervult die rol met een breed netwerk aan partijen, inclusief het bedrijfsleven, vanuit een onafhankelijke positie. Bij de opening van het academisch jaar van de WUR heeft minister Verhagen de kern scherp aangegeven: **“Baanbrekende oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen komen zelden van de overheid, maar juist van de samenleving: van bedrijven, uitvinders en lokale initiatiefnemers.”**

Maar wat die overheid dan wél moet doen, is partijen faciliteren om die baanbrekende oplossingen tot wasdom te laten komen, want dat gebeurt niet vanzelf. En dát is precies wat InnovatieNetwerk doet. En daarmee voegt InnovatieNetwerk iets wezenlijks toe aan de aanpak binnen de topsectoren en aan het beleid vastgelegd in de Agenda Duurzaamheid van dit kabinet.

In 2011 is de nieuwe vijfjaarsperiode van InnovatieNetwerk van start gegaan. Op basis van een uitgebreide externe consultatie, en intern bij het ministerie van EL&I, is een nieuwe agenda ontwikkeld. In 2011 is deze verder uitgewerkt. Eind 2011 heeft staatssecretaris Bleker aangegeven dat in 2012 bekeken zal worden op welke wijze InnovatieNetwerk aan kan sluiten bij het topsectorenbeleid van het kabinet. Daar werken we natuurlijk graag aan mee.

In 2011 verscheen de publicatie ‘Grensverleggend innoveren: mobiliseren van mensen en ideeën’. Deze bevat zes toegankelijke verhalen over de aanpak van InnovatieNetwerk. Leerzaam en leuk om te lezen!

Tevens verscheen het advies ‘Motivatatie voor valorisatie: Carrières in de wetenschap’, opgesteld door een diverse groep, op initiatief van ACE (Amsterdam Centre for Entrepreneurship) en . Dit advies gaat over de vraag hoe valorisatie binnen wetenschappelijke instellingen kan worden beloond. Onder leiding van ACE wordt nu gewerkt aan pilots bij universiteiten.

Er is deze keer gekozen voor een kort zakelijk en op verantwoording gericht jaarverslag waarin de belangrijkste resultaten van het afgelopen jaar worden benoemd, geordend naar de drie inhoudelijke clusters. Verdeeld over deze clusters werd in 2011 gewerkt aan 67 concepten, waarvan er 27 werden afgesloten. Uitgebreide informatie over thema's en concepten is te vinden op de website van InnovatieNetwerk. Bijlage 1 bevat een overzicht van projecten die in 2011 (nagenoeg) zijn afgesloten. Er is kort aangegeven wat deze projecten uiteindelijk hebben opgeleverd. Tevens bevat het jaarverslag uiteraard een financiële verantwoording en een overzicht van de communicatie-uitingen door en over InnovatieNetwerk en haar partners. Anders dan in voorgaande jaren is dit jaarverslag alleen digitaal beschikbaar.

2. Land- en tuinbouw en agribusiness

Tabel 1 bevat een overzicht van de projecten waaraan in 2011 is gewerkt.

Binnen dit cluster wordt gewerkt langs drie lijnen:

Binnen de thema's 'Veehouderij Ontketend' en 'Schaal en Vertrouwen'.

Projecten buiten deze thema's, die doorliepen uit de vorige periode.

Projecten die worden uitgevoerd in de context van de allianties met de glastuinbouw (SIGN), akkerbouw (Kiemkracht), melkveehouderij (Courage) en de Noordzeevervisserij.

Grassa!

Tabel 1: Overzicht thema's en concepten Land- en tuinbouw en agribusiness.

	Thema	Concept	Fase
	Veehouderij Ontketend	Markt voor mest	Realisatie
		Antibioticavrije ketens	Ontwikkeling/ Realisatie
		Pig your own	Ontwikkeling
	Schaal en vertrouwen	*)	
Overige, doorlopende concepten		Waterhouderij	Realisatie
		Innofisk	Realisatie
		Tuinen van West	Afgesloten
		Concepten voor zelfsturing	Afgesloten
		Buurderij	Afgesloten
		Permacultuur Utrecht	Afgesloten
		Agrocentrum	Afgesloten
		Fosfaat in Balans	Afgesloten
		Ecoferm	Afgesloten
		Mariene Parken	Afgesloten
SIGN	Naar een renderende primaire sector	Gecertificeerde kruiden- keten	Realisatie
	Arbeid: naar bevlogen werknemers en werk- gevers	Work is gaming	Ontwikkeling/ Realisatie
	Tuinbouw in verbinding met de samenleving	Plukrollator	Ontwikkeling
		Zingevende kas	Ontwikkeling
		Goed Weer Garantie Vakantiepark	Ontwikkeling/ Realisatie
		Kassen van de toekomst: licht en drijvend	Realisatie
		Parels in het landschap	Ontwikkeling/ realisatie
		Bouwen met Groen en Glas	Afgesloten
		Datagarden	Afgesloten
	Vernieuwing van het innovatielandschap	*)	

	Thema	Concept	Fase
Overig		Algen en oesters	Afgesloten
		Nieuwe Nuts	Afgesloten
Kiemkracht	Duurzame eerlijke lupineketen	Boerenbrok	Ontwikkeling
		Lupine: goed voor u!	Ontwikkeling
	M€€rwaarde uit het eigen bedrijf	*)	
	Water: te nat, te droog, te zout	*)	
Overige, doorlopende concepten		Biochar: klimaatreddende bodem	Ontwikkeling
		SmartBot	Ontwikkeling
Courage	Klimaatkoe	Fotonenboer	Realisatie
		Carbonbanking	Ontwikkeling
	Afval bestaat niet	Grassal	Afgesloten
	Biobankier	Zuivelnatuur	Realisatie
		Biobankier	Ontwikkeling
	Nationale mascotte: de gelukkige koe	Koeientuin	Realisatie
		Amazing Grazing	Ontwikkeling
	Melkveemaatschappij	Courage Carrousel	Oriëntatie
		Bedrijfsontwikkeling door cocreatie	Ontwikkeling
Noordzee-visserij	Naar een duurzame, renderende visserij	Neusje van de zalm	Realisatie
		Multipurpose maritiem ondernemerschap	Ontwikkeling
		Naar nieuwe energie	Ontwikkeling
		De zee als ecologisch kapitaal	Oriëntatie

*) Thema in verkenningfase.

Enkele highlights van het afgelopen jaar waren:

- Het sluiten van een samenwerkingsovereenkomst met Twence en LTO Noord om te komen tot een marktgerichte keten voor mestverwerking. Van *technology push* naar *market pull*. Deze door InnovatieNetwerk geïnitieerde benadering staat nu tevens centraal in het nieuwe mestbeleid.
- Een succesvolle eerste experimenteerfase van het programma 'Antibiotica-vrije ketens' met varkensketen De Hoeve BV. Deze keten wil door met de 2^e (opschalings)fase en neemt daarin ook in ruime mate financiële verantwoordelijkheid.
- Binnen het project 'Innofisk' zijn door bedrijven definitieve stappen gezet richting de vestiging van een palingkweekcentrum in Volendam, dat begin 2012 wordt geopend.
- Het sleutelgebouw op de Floriade (Villa Flora) en de nieuwbouw van de CAH Dronten zijn gerealiseerd op basis van het concept 'Bouwen met Groen en Glas'.
- 'Energie-neutrale Zuivelketen', 'Markt voor mest', 'Grassal' en 'Nieuwe Nuts' vormden mede de basis voor enkele gesloten Green Deals.
- Een consortium van bedrijven geeft verder invulling aan de kringloopboerderij Ecoferm.

Villa Flora.

- De eerste mobiele grasraffinaderij ter wereld werd gepresenteerd in het kader van het project 'Grassal'.
- Mede geïnitieerd door Kiemkracht kwam de Vegetarische Slager van de grond, o.a. winnaar van de hart-hoofdprijs van de Triodosbank.
- Met SIGN en prof. Marko Hekkert werd de vinger op een gevoelige plek gelegd: in de tuinbouw gaat het overgrote deel van het geld naar procesinnovaties, terwijl met een blik op de toekomst er vooral behoefte zou moeten zijn aan product- en marktinnovaties.
- Praktijkproeven 'Biochar' (Klimaatreddende Bodem) zijn gestart. In het door kiemkracht opgezette Interreg-programma participeren dertien partners uit zeven landen.
- Tijdens de jaarlijkse barbecue ter afsluiting van het parlementaire jaar noemde premier Mark Rutte het lupinevarken een voorbeeld van innovatie. De voorproeverij was een groot succes. Voor het lupinevarken wordt een aparte keten ontwikkeld, waarin opbrengsten eerlijk worden verdeeld. Een nieuwe alliantie tussen akkerbouw en veehouderij, geïnitieerd door Kiemkracht.
- In het kader van 'Tuinen van West' (Stadslandbouw) in Amsterdam worden nu concrete businesscases uitgewerkt als stap naar realisatie van projecten.

3. Natuur, landschap en ruimte

Binnen dit cluster staan twee thema's centraal:

- Natuur en landschap: naar nieuwe vormen van betrokkenheid en financiering.
- Grond als sleutelfactor voor ruimtelijke kwaliteit.

De thema's zijn uitgebreid beschreven op de website van InnovatieNetwerk.

Samen met de Stichting Innovatie Ruimte en Recreatie (STIRR) wordt vorm gegeven aan de samenwerking met het bedrijfsleven in de recreatiesector met een focus op strategische, grensverleggende vraagstukken.

Ten slotte liep een beperkt aantal projecten door die gebaseerd waren op de vorige vijfjaarsagenda van InnovatieNetwerk.

Tijdelijke Natuur in Haven Amsterdam.

Tabel 2: Thema's en concepten binnen het cluster Natuur, landschap en ruimte.

	Thema	Concept	Fase
	Natuur en landschap: naar nieuwe vormen van betrokkenheid en financiering	Herinnerd Groen	Realisatie
		Uitzichtgarantie	Realisatie
		Knooperven	Realisatie
		Tijdelijke Natuur	Realisatie
		Nieuwe Marken	Realisatie
		Singelgolf	Realisatie
		Gebruiksnatuur	Ontwikkeling/ Realisatie
		Jouw natuur	Oriëntatie/ Ontwikkeling
		Volkstuinen als Groene Motor	Afgesloten
		WijkenvoorKinderen	Afgesloten
		Gezonde Wijk (deel-concept 7klapper)	Afgesloten
	Grond als sleutelfactor voor ruimtelijke kwaliteit	*)	
Overige, doorlopende concepten		Tijdelijk Anders Bestemmen	Realisatie
		Groene Scan	Afgesloten
		Lokaal gezondheidssysteem	Afgesloten
		Laagwaterbeheer 2.0	Afgesloten
STIRR	Financiering Innovatie	Participatiemaatschappij	Realisatie
	Grond als sleutelfactor bij duurzaam recreatief gebruik	*)	
	Verbinding tussen kennis en innovatie	Leisure hotspots	Ontwikkeling

*) Thema in verkenningfase.

Enkele highlights van het afgelopen jaar waren:

- Op meerdere plekken kwamen initiatieven voor Tijdelijke Natuur van de grond. Via een rechterlijke uitspraak werd de juridische basis versterkt. Rndom Tijdelijke Natuur werd een Green Deal gesloten. Het NOS-journaal besteedde aandacht aan Tijdelijke Natuur. Tijdelijke Natuur krijgt een plek in de nieuwe Wet Natuur.
- Probos heeft voor InnovatieNetwerk verkend in hoeverre het historische concept van de Malebossen – waarbij burgers gezamenlijk een bosgebied bezaten, beheerden en exploiteerden door de opbrengsten te verdelen – handvatten biedt voor nieuwe vormen van gezamenlijke financiering. Nu op weg naar een pilot.
- Op verzoek van een gemeente in het Noorden van Nederland participeert InnovatieNetwerk in een haalbaarheidsstudie naar een Nieuwe Marke in deze gemeente.
- Op 23 juni werd het symposium ‘Tijdelijk Anders Bestemmen’ gehouden. InnovatieNetwerk was een van de organisatoren.
- In het inspiratieboekje ‘Financiering van bos en natuur in Nederland’ toont InnovatieNetwerk een aantal inspirerende voorbeelden uit binnen- en buitenland voor nieuwe verdienmodellen in de wereld van bos, natuur en landschap.
- Designer Christien Meindertsma heeft voor InnovatieNetwerk een kunstwerk vormgegeven dat de relatie weergeeft tussen de productie en de consumptie van grondstoffen uit de natuur. Deze installatie, Tree Track, is onthuld tijdens een manifestatie van ‘Make a Forest’ in het Internationale Jaar van de Bossen. Daarna hebben nog exposities plaatsgevonden in Hilversum en bij Radio Kootwijk. Ook heeft Tree Track een groot aantal bezoekers getrokken bij een expositie tijdens de Dutch Design Week te Eindhoven.
- Er is een interactief model ontwikkeld waarmee je door een opgroeiend bos kunt ‘vliegen’ en ervaren hoe windmolens eruitzien in zo’n natuurlandschap. Natuurontwikkeling in combinatie met de productie van duurzame energie.
- Het concept ‘Knoopen’ is door een gerenommeerde Europese stichting (Landscape Architecture Europe Foundation) verkozen tot ‘belangwekkend en krachtig’ voorbeeld van hedendaagse landschapsonwikkeling. Het eerste Knoopen is in Langeveen in de markt gezet.

- Op verzoek van een gemeente in de provincie Groningen participeert InnovatieNetwerk in een haalbaarheidsstudie naar een Singelgolfsbaan in deze gemeente.
- Met een buurtfeest is op 10 mei in de Wielwijk in Dordrecht de 'Tuin der Herinnering' geopend. Het bijzondere van de tuin is dat deze is ontworpen op basis van de herinneringen van bewoners. Zij zijn bovendien medeverantwoordelijk voor het onderhoud.
- Veldwerk Nederland heeft het concept '7-klapper' (onderdeel Gezonde Wijk) opgenomen in het reguliere activiteiten aanbod, waarmee het concept verankerd is.
- InnovatieNetwerk en Stichting Innovatie Recreatie & Ruimte (STIRR) hebben op 6 juli een samenwerkingsovereenkomst gesloten om te werken aan strategische vragen op het snijvlak van recreatie en ruimte.
- STIRR en RECRON hebben op 3 oktober een Green Deal ondertekend. Ze gaan vijf icoonprojecten selecteren waarin recreatieondernemers experimenteren met verschillende verdienmodellen voor investeringen in natuur.

Artist impression Knooperf.

4. Voeding

Binnen het cluster Voeding werd gewerkt aan twee thema's:

- Voedsel voor de stad.
- Duurzame Voedselconsumptie.

Themabeschrijvingen zijn te vinden op de website van InnovatieNetwerk.

Tabel 3: Thema's en concepten binnen het cluster Voeding.

Thema	Concept	Fase
Voedsel voor de stad	Steden van fruit en honing	Realisatie
	Streekstations	Realisatie
	Varkens in de stad	Ontwikkeling
Duurzame consumptie	Samen Goed Eten (2 trajecten)	Ontwikkeling/Realisatie
	HACCP light	Oriëntatie
	Waardenpas	Realisatie
	Celebrate Food	Afgesloten
	Kantine van de toekomst	Afgesloten
	Oerdis	Afgesloten

Enkele highlights in 2011 waren:

- 'Eten met impact' – essay over 'ervaren' als sleutel tot een duurzame eetcultuur. Hoe kunnen we de rol van voedsel in ons dagelijks leven, en de gewoontes die daarbij horen, zó veranderen dat duurzamer consumeren welhaast ongemerkt de normaalste zaak van de wereld wordt?
- LZK-scholen die uitgroeien tot 'kenniskeukens' ofwel expertisecentra. Er verscheen een businessplan. Twee LZK-scholen in Noord-Holland doen mee met een pilot om deze externe functie te ontwikkelen. Onderzoek van dr. Koen Joosten (kinderarts) wees uit dat een aanzienlijke groep zieke kinderen een verhoogd risico heeft om ondervoed te raken.
- InnovatieNetwerk heeft het platform Lunchen op Scholen opgericht. Sleutelpersonen uit onderwijs, gezondheidszorg, overheid en bedrijfsleven denken over de opzet van een schoollunchprogramma. Het Platform richt zich met name op de randvoorwaarden die voor realisatie nodig zijn.
- In het multimediale TLC Magazine geven we tips aan kinderen, ouders en scholen die mee willen doen met een eigenwijze invulling van de schoollunch.

- Er zijn met de provincie Utrecht, de gemeente Houten, de ANWB en diverse potentiële exploitanten vergaande stappen gezet richting de realisatie van het Streektransferium Linieland (concept 'Streekstations').
- Op initiatief van InnovatieNetwerk en in samenwerking met NAI Uitgevers is de Nederlandse vertaling van Carolyn Steels toonaangevende boek 'Hungry City' uitgebracht.
- Er is een pilot uitgevoerd waarin werd onderzocht wat de invloed is van het Paleo/Oerdis-dieet op mensen die lijden aan het metabool syndroom (een combinatie van vier veelvoorkomende aandoeningen: hoge bloeddruk, suikerziekte, verhoogd cholesterol en overgewicht), met onder andere het Louis Bolk Instituut, het Universitair Medisch Centrum Groningen en Wageningen UR.

Een Samen Goed Eten experiment.

5. Organisatie: vervolg op aanbevelingen externe evaluatie

Het externe evaluatieonderzoek van juni 2010 heeft een aantal aanbevelingen geformuleerd. Met deze aanbevelingen zijn we actief aan de gang gegaan. Dit betreft met name:

1) Aanscherpen proces van agendering en selectie van thema's

In het werkprogramma van 2011 en 2012 is het aantal thema's teruggebracht, waarbij op grond van een scherpe analyse activiteiten worden gekozen. Centrale insteek: door het aantal thema's te beperken, moet de impact per thema worden vergroot.

2) Wisselwerking tussen InnovatieNetwerk en LNV (EL&I) verbeteren

De agenda 2011-2015 is in nauw overleg met de directies van voormalig LNV samengesteld. Ook wordt in bepaalde programma's en projecten nauw samengewerkt met mensen van het ministerie van EL&I en wordt aansluiting gezocht bij nieuwe overheidsinitiatieven zoals de Green Deals en het topsectorenbeleid.

3) Versterken aandacht voor doorontwikkeling en maatschappelijke effecten

In de uitwerking bij meerdere concepten, zoals bij 'Markt voor Mest' maar ook bij 'Tijdelijke Natuur' en 'Samen Goed Eten', is expliciet aandacht voor doorontwikkeling en het behalen van maatschappelijke effecten. Hierbij staat 'het creëren van markten' en het wegnemen van institutionele belemmeringen voorop, waarbij met name de overheid wordt aangesproken. Door de beperking van het aantal thema's, ontstaat ook meer ruimte voor de doorwerking.

4) Uitbaten van leerervaringen

Eind 2011 zijn er zes verhalen over de aanpak van InnovatieNetwerk verschenen met de titel: 'Grensverleggend innoveren. Mobiliseren van mensen en ideeën'. Die verhalen bieden een goed inzicht in hoe we diverse partijen, en daarmee diverse bronnen van kennis, inzetten voor zowel het ontwikkelen van nieuwe concepten als het laten landen ervan. De verhalen

laten treffend zien dat innovatie veel meer is dan alleen het (laten) verrichten van onderzoek of het opzetten van wetenschappelijke programma's.

In de wekelijkse themastaven staan concepten waaraan we werken centraal, waarbij naast de inhoud ook de aanpak ter sprake komt. Hiermee informeren de stafleden elkaar en houdt men elkaar scherp, met een focus op een voortgaande professionalisering van de staf.

6. Communicatie

In 2011 verschenen 47 publicaties en 16 conceptwijzers/flyers. Een overzicht is opgenomen in Bijlage 2. Een aantal publicaties is alleen digitaal beschikbaar.

Door de medewerkers van InnovatieNetwerk en de allianties werden 60 lezingen/voordrachten gehouden, veelal gekoppeld aan de projecten waaraan wordt gewerkt, deels over de aanpak van innovatie en het functioneren van het innovatiesysteem in het algemeen.

In de media werd uitgebreid aandacht besteed aan ons werk. In de schrijvende media verschenen in 2011 ruim 500 artikelen die gerelateerd kunnen worden aan concepten van InnovatieNetwerk en de alliantiepartners.

Op de website van InnovatieNetwerk werden 139 nieuwsberichten geplaatst; 6 daarvan zijn als officieel persbericht via het ANP-net verspreid. De medewerkers en externen hebben in 2011 in totaal 43 weblogs geschreven.

Er zijn in 2011 14 films via de website van InnovatieNetwerk toegankelijk gemaakt. Via het YouTube-kanaal van InnovatieNetwerk zijn in het verslagjaar 7 films toegankelijk gemaakt, deels overlappend met de InnovatieNetwerk-website, deels aanvullend daarop.

InnovatieNetwerk bracht 3 algemene nieuwsbrieven uit (februari, mei, oktober) (digitaal en gedrukt) en 8 specifieke nieuwsbrieven/nieuwsberichten (digitaal).

Eind 2011 is InnovatieNetwerk gestart met een corporate twitteraccount: <http://twitter.com/InnNetw>

7. Financieel overzicht

	Beschikbaar budget 2011	Realisatie uitgaven 2011
	(x € 1.000)	(x € 1.000)
Apparaatsbudget:		
Personeel	977	1.118
Personeelsgerelateerd	255	212
Materieel	173	219
Ontvangsten apparaat		-/- 9
Totaal apparaat	1.405	1.540
Programmabudget:	3.709	3.602
(+ budgetoverheveling)	268	
Ontvangsten programma		-/- 25
Totaal programma	3.977	3.577
Totaal budget	5.382	5.117
Niet besteed		265

Bijlage 1: Afgesloten concepten

In 2011 is het werk aan een reeks concepten afgerond. In 2012 zal hier geen of slechts zeer beperkt aandacht aan worden besteed. Dat schept ook ruimte voor concentratie op de nieuwe agenda. In deze bijlage is aangegeven welke concepten dit betreft, waarom ze worden afgesloten en wat het heeft opgeleverd en/of hoe het zonder ons verder gaat.

Land- en tuinbouw en agribusiness

Tuinen van West Amsterdam

Het project betreft een samenwerkingsverband tussen InnovatieNetwerk en de gemeente Amsterdam. Doel is om institutionele concepten te ontwikkelen voor het gebied tussen Amsterdam-West en Halfweg die bijdragen aan stedelijke ambities en oplossing van stedelijke problemen. Tijdens de eerste fasen van het project zijn tal van ideeën op tafel gekomen die vervolgens zijn geclusterd in organiseerbare en exploiteerbare combinaties. Op grond hiervan wordt thans gewerkt aan de laatste fase van het project, namelijk de uitwerking van enkele businesscases die naar verwachting eind 2011 c.q. begin 2012 beschikbaar komen. Daadwerkelijke realisatie van deze businesscases is primair een taak van de bij het project ingeschakelde partijen waarbij InnovatieNetwerk nog slechts zijdelings betrokken zal zijn.

Concepten voor Zelfsturing

Op basis van een uitgevoerde analyse en drie hierop gebaseerde rapporten (met als onderwerpen: economische systemen, civil society en voedselketens) zijn drie concepten ontwikkeld, namelijk een tijdbank voor vrijwilligers, alternatieve geldsystemen op lokale schaal en een samenwerkingsverband voor regionale ondernemers. Thans worden pilots voorbereid. Het project is uitgevoerd in overleg met Agentschap.nl, dat zoals afgesproken het voortouw zal hebben bij het opzetten en uitvoeren van de pilots. Onze bemoeienis wordt vergaand afgebouwd.

Buurderij

Een nieuwe verbinding tussen de boerderij en haar omgeving met inbegrip van institutionele vernieuwingen. Zoals aangegeven in het Werkplan 2011

is de bemoeienis vanuit InnovatieNetwerk met de Buurderijen in 2011 verder afgebouwd. Voor twee Buurderijen (Buurderij Haarlemmermeer Zuid en Buurderij De Balans op Schouwen-Duiveland) zijn businesscases ontwikkeld. Activiteiten blijven vanaf 2012 beperkt tot incidentele begeleiding tijdens het proces van realisatie. Begin 2012 verschijnt een afrondende publicatie waarin de onderliggende thematisering en ervaringen rond het project worden verbreed en verdiept.

Permacultuur Utrecht

In 2010 zijn de mogelijkheden verkend om in de wijk Overvecht tot ontwerpen te komen voor permacultuur. In aansluitend overleg met de gemeente Utrecht zijn diverse opties verkend waarbij de belangstelling niet enkel uitging naar technische en ecologische, maar met name ook naar sociale en institutionele aspecten. Daarbij kwamen nieuwe vormen van wijkbeheer aan de orde. Dat overleg heeft niet geresulteerd in concrete projectbeschrijvingen die voldoende systeeminnovatief waren om verdere betrokkenheid van InnovatieNetwerk te rechtvaardigen.

Fosfaat in Balans

In dit project zijn de wereldwijde voorraden en stromen van fosfaat in kaart gebracht om de urgentie van mogelijke fosfaatschaarste te verkennen en vervolgens opties te ontwikkelen om hierop in te spelen.

De rapportage is in 2011 verschenen. Op basis hiervan is een artikel gepubliceerd in het blad *SPIL*. Belangrijkste bevinding is dat bij optredende schaarste en daaraan gekoppelde prijsstijgingen, de economisch mijnbare voorraden navenant toenemen. Dit is in afwijking van enkele recente studies. Hergebruik van fosfaat is wel gewenst, niet zozeer vanwege de eindigheid van de bronnen, maar vanwege milieueffecten en geopolitieke kwetsbaarheid. De bevindingen worden meegenomen in het project 'Markt voor mest'. Het project 'Fosfaat in Balans' is hiermee afgesloten.

Mariene Parken

In 'Mariene Parken' vindt productie plaats van aquatische biomassa (wieren, schelpdieren, vissen), op een duurzame wijze en met mogelijke functiecombinaties, bijv. met windparken.

In 2011 hebben 2 consortia, die mede door InnovatieNetwerk zijn geïnitie-

eerd, een haalbaarheidsstudie in het kader van SBIR afgerond. Betrokken partijen zijn o.a. Hortimare, Eneco, Ecofys en ECN. De resultaten zijn gepresenteerd in november 2010 tijdens een door InnovatieNetwerk georganiseerde workshop. Beide consortia hebben vanuit SBIR middelen voor het vervolg gekregen. Daarmee is dit project voldoende verankerd bij partijen die dit gezamenlijk kunnen verwezenlijken. De betrokkenheid van InnovatieNetwerk bij dit project is beëindigd.

Agrocentrum

Vestiging van een grootschalig cluster van varkenshouderij en andere sectoren, zoals glastuinbouw, waarbij door samenwerking kringlopen worden gesloten. In 2011 is het samenvattende rapport uitgebracht. Voorts is een bijdrage geleverd aan het debat over megastallen, onder andere in een gesprek met debatleider Hans Alders. Eventuele realisatie van dit concept is mede afhankelijk van de opstelling van politici en bestuurders. Na een lange periode van trekken en duwen heeft InnovatieNetwerk dit project nu afgesloten. Het onderwerp 'schaalgrootte' staat centraal in het nieuwe thema 'Schaal en Vertrouwen'.

Artist impression Agrocentrum.

SIGN

Algen en oesters

Het drainwater van de glastuinbouw bevat stikstof en fosfaat, die door algen om te zetten zijn in biomassa. We hebben onderzocht of oesters de algen op een efficiënte manier kunnen oogsten. Marktpartijen hebben een consortium gevormd om een proefkwekerij te bouwen specifiek voor de tuinbouw. In Zeeland zijn proeven van start gegaan in relatie tot ziektevrrije teelt van oesters, waarvoor dit project waardevolle informatie heeft geleverd. Nu de markt het heeft overgenomen en het ministerie van EL&I bij Wageningen UR een onderzoeksfaciliteit heeft gefinancierd, is de rol van InnovatieNetwerk/SIGN als initiator voorbij.

Bouwen met Groen en Glas

We kunnen bijzonder aangename en duurzame gebouwen realiseren als we technieken en kennis uit glastuinbouw en ruimtevaart in de bouwsector kunnen inbrengen. De visie is overgenomen door opdrachtgevers voor gebouwen en een aantal daarvan is nu in de bouwfase. Een apart programma 'Bouwen met Groen en Glas' is door de provincie Brabant en het Productschap Tuinbouw voor vier jaar gefinancierd. De rol van InnovatieNetwerk/SIGN is beperkt tot het bewaken van het concept en het sturen van de implementatie als lid van de begeleidingscommissie.

Nieuwe Nuts

Nieuwe Nutszones zijn een lokale duurzame oplossing voor verwarmen, koelen, elektriciteit en hergebruik van afvalstoffen in een kringloop zonder uitstoot. Diverse lokale energiebedrijven zijn de afgelopen jaren opgezet, waaronder een viertal van tuinders, waaronder een grootschalig aardwarmteproject in het Westland. In Amsterdam Zuid is procesgeld verkregen om de komende jaren een vijftigtal Nieuwe Nutsbedrijven op te starten. Een landelijke vereniging van lokale energiebedrijven is opgezet. De rol van InnovatieNetwerk is beperkt tot het aandragen van onvermoede kansen, zoals we in 2010 en 2011 gedaan hebben met 'Groen gas in de kas': alternatieve vergassingstechnologie in combinatie met het behoud van rietlandschap.

Datagarden

Het gaat hier om het combineren van functies uit heel andere sectoren en benutting van restwarmte, bijvoorbeeld een datacentrum in een tuinbouwgebied en energie-uitwisseling met de tuinbouw. Voor een datacentrum in de Wieringermeer zijn alle vergunningen rond maar is er nog geen gebruiker. Voor Rijssenhout heeft zich wel een gebruiker aangediend maar lukte het niet om de bestemmingsplannen tijdig aangepast te krijgen. Marktpartijen kennen de mogelijkheden, de kunst is partijen met elkaar te verbinden. Dat is nu verder aan het bedrijf Parthenon zelf.

Courage

Weerbaar vee

Het weerbare dier als focus van het bedrijfssysteem, met lage kosten, hoge arbeidsefficiëntie, beter dierenwelzijn en voedselveiligheid als de mogelijke profijtelijke spin-offs. Na een jarenlange voorbereiding is dit door Innovatie-Netwerk samen met Courage geïnitieerde project eind 2010 daadwerkelijk van start gegaan. Het project is overgedragen aan een consortium van LTO, WUR, GD en CRV. Courage is nog (tijdelijk) betrokken als adviseur van de stuurgroep.

Klimaatneutrale stal

De experimenten met een concept om methaan uit de stallucht te verwijderen met methanotrofe bacteriën zijn in 2011 afgerond. Resultaten: bewezen is dat methanotrofe bacteriën methaan uit stallucht kunnen afbreken. Bekend is hoe die bacteriën vermenigvuldigd kunnen worden. Duidelijk is geworden dat deze techniek niet tot een redelijk procesontwerp op boerderijschaal leidt. De lage concentratie en enorme luchtvolumes vereisen een irreëel groot 'bacteriefilter'. In 2011 is het onderzoek met een eindrapportage afgerond.

Grassa!

De raffinage van het overschot aan gras gericht op het winnen van voedereiwitten (als vervanger van sojaschroot) en van vezels voor o.a. de papierindustrie. 'Grassa!' gaat *full swing* door, maar de bemoeienis van Courage wordt allengs minder. Het concept is overgedragen aan een consortium van ondernemingen. Op verzoek van de stuurgroep blijft Courage als adviseur betrokken.

Kiemkracht

Hiphapje

Het concept 'HipHapje' heeft geleid tot het oprichten en opening van de winkel en website Vegetarische Slager. De Vegetarische Slager ontwikkelt en verkoopt culinaire vegetarische producten die zich onderscheiden op smaak en beleving. Hiermee draagt de Vegetarische Slager bij aan de plantaardige eiwittransitie die we als maatschappij de komende decennia doormaken.

Zelfbemestende akker

Het concept 'Zelfbemestende Akker' betrof het sluiten van minerale kringlopen met nadruk op fosfaat. Fosfaat is een eindige grondstof waarvan de voorraden binnen afzienbare termijn op zijn. Kiemkracht heeft met het concept 'Zelfbemestende Akker' de Cradle to Cradle-prijsvraag van Platform Ketenefficiency gewonnen. Dit heeft geleid tot een door andere partijen uitgevoerd project. Op basis van nieuwe prioritering wordt het door Kiemkracht niet voortgezet.

Natuur, landschap en ruimte

Naar een nieuw Natuurverhaal

Deze verkenning is in 2011 afgerond. De opbrengst vormt de basis voor het centrale thema binnen dit cluster en voor nieuwe concepten waar in 2012 aan gewerkt wordt.

Volkstuinen als groene motor

In dit concept zijn nieuwe ontwerpen gemaakt voor bestaande parken en volkstuinen, waarbij een multifunctionele en levensloopbestendige invulling centraal heeft gestaan. Hierdoor zijn deze volkstuinen ook aantrekkelijk geworden voor degenen die niet tuinieren, waardoor het stedelijk groen er een nieuwe tak bij heeft gekregen. InnovatieNetwerk heeft een aantal inspiratieboekjes uitgebracht en een praktijkpilot gerealiseerd.

WijkenvoorKinderen.nl

In dit concept was het doel een bestaande stadswijk door en voor kinderen te laten (her)inrichten, bij voorkeur door zoveel mogelijk voort te borduren op wat kinderen al in de buitenruimte doen. Aanleiding was het feit dat in de huidige tijd, het de belangen, wensen en ideeën van volwassenen zijn die de inrichting van de openbare ruimte bepalen. In 2010 en 2011 is geëxperimenteerd met vier pilotwijken. Daaruit is gebleken dat de gedachte achter het concept inderdaad een nieuwe benadering van zowel de inrichting als het dagelijks gebruik van de openbare ruimte behelst. Toch hebben we moeten concluderen dat de systeeminnovatieve kracht van het concept onvoldoende uit de verf is gekomen om het op het werkprogramma te houden.

Gezonde Wijk (deelconcept 7Klapper)

Groen in de directe woonomgeving heeft een positieve invloed op mensen. Daarnaast heeft de beleving van groen een positieve werking op onze geestelijke gezondheid. Naast de aanwezigheid van groen moet er ook worden gekeken naar bijvoorbeeld de inrichting en de toegankelijkheid van wijken. In dit deelconcept heeft Stichting Veldwerk Nederland (SVN) het idee uitgewerkt en overgenomen om een serie laagdrempelige, eenvoudig uitvoerbare en gemakkelijk overdraagbare buitenactiviteiten in een wijk te

bundelen. Met de overdracht aan SVN, die de verdere doorwerking van het concept verzorgt, is dit project voor InnovatieNetwerk afgesloten.

Groene scan

Doel van dit concept was een concreet gebied door te meten, met als uitgangspunt dat alles wat van waarde is maar binnen het geldende economisch systeem niet tot uitdrukking komt, daadwerkelijk wordt gewaardeerd, zowel in positieve als in negatieve zin. Daartoe zijn nieuwe waarde-ringsmaatstaven ontwikkeld voor terreinen als gezondheid, leefbaarheid, veiligheid en natuur en landschap. De gevolgde benadering en methodiek wordt nog uitgewerkt in een publicatie die andere gemeenten en regio's in staat stelt de Scan voor het eigen werkgebied uit te voeren. Het project is daarmee eind 2011 tot een einde gekomen.

Lokaal gezondheidssysteem

De uitdaging was een gezondheidsconcept te ontwikkelen waarbij vraag en aanbod maximaal op lokaal niveau worden verbonden en afhankelijkheden van grootschalige zorgvoorzieningen zoveel mogelijk worden teruggedrongen. De nadruk lag op institutionele factoren (organisatie, financiering) en had betrekking op zowel fysieke, geestelijke als sociale gezondheid. Het rapport is begin 2011 uitgebracht. Daarmee is de betrokkenheid van InnovatieNetwerk beëindigd. Het project kent geen doorloop naar 2012.

Laagwaterbeheer 2.0.

Nederland heeft zoet water in overvloed, ook in zeer droge zomers. Toch ervaren we dan soms tekorten. Klimaatverandering zal dit probleem verergeren. Een nieuwe waterverdeling kan deze problemen op duurzame wijze oplossen en biedt bovendien kansen voor meer ruimtelijke kwaliteit. De uitwerking van het concept heeft plaatsgevonden en is besproken met diverse deskundigen. In 2011 heeft de overdracht aan betrokken Waterschappen plaatsgevonden. InnovatieNetwerk heeft haar activiteiten afgesloten. Het gedachtegoed wordt meegenomen in de werkzaamheden van de betreffende Waterschappen in combinatie met activiteiten in het Delta-programma. Op het 2e nationale Deltacongres (3-11-2011) heeft het WNF laten zien de kern van het concept te omhelzen.

Voeding

Celebrate Food

Dit concept heeft als ambitie om consumenten en producenten op de marktvloer nader tot elkaar te brengen. Daardoor kan er meer bereidheid bij de consument ontstaan om een redelijke prijs te betalen voor een goed product, kunnen meer regionale en seizoensgebonden producten worden gebruikt en kunnen consumenten gemakkelijker bewust kiezen voor veilige, gezonde en verantwoord geproduceerde voeding. Deze ambitie is uitgewerkt in het concept 'Lazuur'. In Wageningen heeft Buys en Ko het Celebrate Food-concept 'Lazuur' verder uitgewerkt tot een franchiseformule. Met de implementatie van de ideeën van het concept 'Lazuur' is dit concept afgesloten. De bal ligt nu bij het bedrijfsleven.

Bron: Celebrate Food III.

Art Direction: Marieke van Doorn.

Ruimtelijk ontwerp: Jack van Dijk.

Grafisch Ontwerp: Bart Kaper.

Kantine van de Toekomst

De schoolkantine van de toekomst wil de scheiding tussen aanbieder en gebruiker doorbreken door de maaltijdvoorziening integraal onderdeel van het onderwijs te maken. De kantine (en de bijbehorende keuken) wordt een bijzonder leslokaal, en een deel van het onderwijsprogramma komt in het teken te staan van de gezamenlijke maaltijd. In zo'n 'Schoolkantine van de Toekomst' worden de faciliteiten van de school (productie, verwerking, presentatie en verkoop) opgenomen en bedrijfsmatig gerund. De verwachting is dat deze aanpak de leerlingen ook nog eens zal aanzetten tot een bewuster en gezonder eetgedrag.

Als resultaat van een breed gedragen ontwikkelingstraject bij de HAS Den Bosch is een operationeel plan verschenen met daarin de aanpak voor realisatie van het concept. De HAS pakt dit verder zelfstandig op. We gaan in 2012 nog in gesprek met de Groene Kennis Coöperatie om te bezien of zij de drager kunnen zijn voor een verbreding van dit concept naar overige mbo- en hbo-scholen, in eerste aanleg in het 'groene onderwijs'. Daarmee wordt onze inzet beëindigd.

Oerdis

Aan de hand van uitgebreid wetenschappelijk onderzoek kan het 'dieet' van onze voorouders op hoofdlijnen worden gereconstrueerd. Met die kennis is vervolgens door voedingsdeskundigen een 'archetypische' menukaart opgesteld die mensen gemakkelijk moeten kunnen opnemen in hun dagelijkse leven. Het concept 'Oerdis' zet in op de praktische invulling ervan. Zo is in een pilotstudie onderzocht in hoeverre een dergelijk dieet mensen met een metabool syndroom kan helpen bij het instellen van een gezond metabolisme. De resultaten zijn gebundeld aanvullende informatie gebundeld tot het boekje 'Oerdis II'. Het concept is afgesloten. Op basis van de verzamelde informatie en de ontwikkelde conceptlijn wordt door andere partijen voortgebouwd, waarbij het voortouw ligt bij het Louis Bolk Instituut.

Bijlage 2: Rapporten en conceptwijzers

Rapporten

- 'Vissen voor de markt', januari 2011
- 'Het innovatiesysteem voor de glastuinbouw in 2020', januari 2011
- 'Klimaatbuffer Oude Maasarm', januari 2011
- 'Mooi & Duurzaam Schiebroek-Zuid – Visieboek', januari 2011
- 'Mooi & Duurzaam Schiebroek-Zuid – Ingrediëntenboek', januari 2011
- 'Analyse knelpunten varkensketen', februari 2011
- 'Analyse knelpunten pluimveeketen', februari 2011
- 'Werkprogramma 2011', februari 2011
- 'Groene Scan – Pilot Schouwen-Duiveland', maart 2011
- 'Landmarkt in de kas', maart 2011
- 'Het Agrocentrum – Een duurzaam varkenscluster', maart 2011
- 'Panorama Natuur', maart 2011
- 'De fosfaatbalans', maart 2011
- 'Regionaal Ondernemen – een nieuwe samenwerkingsvorm', maart 2011
- 'Tijdpunten – onderlinge verrekening van vrijwilligerswerk', maart 2011
- 'Duurzaam Loont – een beloningssysteem', maart 2011
- 'Voedingstoestand van kinderen op LZK-scholen', april 2011
- 'De participatiemaatschappij', april 2011
- 'Innovatie in de recreatiesector', april 2011
- 'Jaarverslag 2010', april 2011
- 'HerInnen Groen', mei 2011
- 'Stakeholder Analysis of Marine Parks', mei 2011
- 'Samenvatting plannen van aanpak varkensketen', mei 2011
- 'Samenvatting plannen van aanpak pluimveeketen', mei 2011
- 'Zeewieren in gesloten systemen', mei 2011
- 'Markt voor Mest', mei 2011
- 'Polydome – High Performance Polyculture Systems', mei 2011
- 'Financiering van bos en natuur in Nederland' (samenvattend en uitgebreid rapport), juni 2011
- 'Steden van Fruit & Honing', juni 2011
- 'ECOFERM!', juli 2011
- 'Motivatie voor valorisatie', juli 2011

- 'TAB – een kwestie van beschaving', juli 2011
- 'Wijken voor Kinderen', augustus 2011
- 'Het innovatiesysteem van de Nederlandse glastuinbouw in 2020', augustus 2011
- 'Kansen voor nevenactiviteiten in de Nederlandse visserijsector', september 2011
- 'Op weg naar een Antibioticavrij Varkensbedrijf', september 2011
- 'Samenvatting tussenevaluatie pluimveeketen', september 2011
- 'Samenvatting tussenevaluatie varkensketen', september 2011
- 'Biomassavergasser-WKK voor Geberakwekerij Zwarts', oktober 2011
- 'Eten met impact', oktober 2011
- 'Buurtboomgaarden – Inventarisatie Bomenstichting', november 2011
- 'Wonen op een knooperf', november 2011
- 'Nieuwe Malebossen', november 2011
- 'Laagwaterbeheer 2.0', november 2011
- 'De agrosector als substantiële energieleverancier?', november 2011
- 'Businessplan 'De Kenniskeuken'', december 2011

Conceptwijzers/Flyers

- 'Klimaatbuffer Oude Maasarm', januari 2011
- 'ECOFERM! – De kringloopboerderij', februari 2011
- 'Markt voor Mest', maart 2011
- 'Nieuw Landgoed Seventh', maart 2011
- 'Revolverend fonds succes in de tuinbouw', april 2011
- 'HipHapje: smakelijk uit de Andes', mei 2011
- 'Biochar: klimaatreddende bodem', mei 2011
- 'De fijnste plek aan de snelweg!', juni 2011
- 'Tijdelijke Natuur, permanente winst', juni 2011
- 'SmartBot', juni 2011
- 'Lekker met lupine uit eigen land', juni 2011
- 'Tijdelijkheid als strategie', juni 2011
- 'Slowfarm', september 2011
- 'Waarom voer nog van ver halen', september 2011
- 'Tuinen van West: Landbouw in en voor Amsterdam', oktober 2011
- 'Vissen voor de markt', oktober 2011

Postbus 19197
3501 DD Utrecht
T 070-378 5653
E info@innonet.agro.nl
W www.innovatienetwerk.org/nl/

Het ministerie van EL&I nam het initiatief tot en financiert InnovatieNetwerk.
ISBN: 978 – 90 – 5059 – 486 – 8
Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.
Rapportnr. 12.3.067, Utrecht, maart 2012.